

CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA. INTRAREA ÎN MODERNITATE A TERITORIULUI DINTRE PRUT ȘI NISTRU*

DAN DUNGACIU**

*„Fără interbelic românesc, R. Moldova
ar fi fost astăzi o Transnistrie mai extinsă...”*
(Valentin Mândăcanu, ziarul „Flux”, noiembrie 2007)

Până astăzi, cu puține excepții după 1990, istoria interbelică a Basarabiei a fost scrisă de reprezentanții regimurilor comuniste. De la Moscova, București sau Chișinău s-a auzit și se mai aude și astăzi vocea lor atunci când Basarabia interbelică este adusă în discuție. În ciuda faptului că ideea de „ocupație” românească a fost invocată obsesiv și freudian de la cele mai înalte tribune politice de la Chișinău, dezbateră publică sau academică a rămas carentă în clarificarea realităților interbelice ale teritoriului dintre Prut și Nistru. Tentativele de a găsi poziționarea cea bună față de acest interval sunt încă în curs. Poncifele ideologice mai stăruie și anumite clișee persistă. Abundă zvonurile, șușotelile, „certitudinile” livrate stăruitor de istoriografia de extracție comunistă și moldovenistă de la Chișinău sau aiurea. „Știm” despre episodul cu cascheta plimbată în vârf de băț de către un locotenent român de la Edineț, la cererea comandantului său, pentru ca „basarabenii” să poată exersa salutul și să învețe respectul. Asta „știm”. Dar câți dintre noi știm oare că în perioada interbelică s-au construit în Basarabia românească trei aeroporturi? Și dacă nu știm, oare de ce?

Basarabia nu e Transilvania. O memorie colectivă fracturată

Românii au numeroase motive să discute momentul 27 martie 1918 și consecințele lui. Căci e o discuție despre ei, despre o parte decupată a conștiinței lor de sine, indiferent pe ce mal al Prutului s-ar afla astăzi. Avertismentele lui Iorga din acel Consiliu fatidic – să nu se cedeze Basarabia fără luptă – au fost corecte.

* O versiune a acestui text a mai fost publicată în revista *Historia*, martie 2016.

** Profesor universitar doctor, director al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române.

Mesajul istoricului nu viza atât strategia militară, cât memoria noastră colectivă. A ceda fără luptă înseamnă a învăța să uiți. După faimosul ordin din 22 iunie 1941, România a revenit relativ repede în Basarabia și Bucovina, dar acest episod nu a mai avut posibilitatea să fie digerat de metabolismul conștiinței naționale. Mareșalul Antonescu, aliatul nemților, a fost eliminat din discursul public și din manualele de istorie după ocupația comunistă, împreună cu tot dosarul Basarabia. După '90, recalibrarea memoriei colective pe acest dosar s-a făcut greu, inclusiv pentru că mareșalul Antonescu este tot la index, fără drept de a deveni reper național asumat. Consecințele sunt vădite, cu referință directă la incapacitatea de a recupera relația simbolică cu Basarabia după 1989. E greu de clădit când ai asemenea handicap, de aceea, discuțiile legate de data de 27 martie 1918 și a consecințelor acesteia au, pentru români, și o funcție curativă.

*„Ocupația“ românească
– prima modernizare a Basarabiei*

Împlinirea, la 27 martie, a 100 de ani de la istorica Adunare a Sfatului Țării, în urma căreia a fost trimisă Regelui Ferdinand telegrama care anunța Unirea cu Țara-Mamă, rămâne o dată-reper pentru toți trăitorii din stânga Prutului. Și nu doar pentru semnificațiile politico-identitare ale evenimentului, incontestabile, dar și prin faptul că a marcat, pentru prima dată, intrarea în modernitate a acestei regiuni. Modernitate începută, dar niciodată isprăvită, întreruptă mereu de o istorie care, vorba bătrânului Hegel, mai face uneori și pipi pe oameni, sfidându-i necruțător.

Basarabia a avut parte în devenirea ei, în variile forme la care s-a înfățișat la întâlnirea cu Istoria, de trei etape în care modernizarea ei s-a produs, atâta câtă s-a produs. Prima, și cea mai semnificativă, s-a derulat atunci când a fost inclusă în România Mare. Etapă întreruptă brutal de Moscova care, după ocupația sovietică, a preluat ea frâiele, impunând o a doua formă de modernizare, specifică regimurilor de extracție comunistă. Această formulă s-a concretizat prin ceea ce s-a numit „dictatură de dezvoltare“, cuplată cu planificare economică și alocarea centralizată a sarcinilor fiecărui membru teritorial al URSS. Această manieră de modernizare, aberantă și ineficientă până la urmă, s-a aplicat în tot lagărul comunist, în funcție de anumite contexte specifice. În cazul Republicii Moldova, chintesența acestui proces poate fi înțeleasă pe deplin de oricine care face o plimbare prin centrul Chișinăului și contemplă, de pildă, dimensiunile disproporționate ale Ministerului Agriculturii. A treia etapă de modernizare a început în 1990 și nu s-a terminat nici astăzi. Numele ei este europenizare, dar traseul se dovedește dificil, sincopat și, nu o dată, haotic.

Scopul acestui material este de a se opri asupra primei etape, cea mai contestată și neglijată în discursul public din R. Moldova. Nu vom face aici o evaluare exhaustivă a întregului interval, ci vom așeza în fața cititorului o serie de date care să sugereze, în primul rând, un cadru de înțelegere și abordare a intervalului și, în al doilea rând, importanța decisivă a perioadei pentru procesul de modernizare a teritoriului din stânga Prutului.

Cine se afla față în față la 1918? Și în ce context?

Cum sugeram deja, istoria interbelică a Basarabiei în discursul public din R. Moldova este sau absentă sau încărcată de prea multe ori cu sintagme extrase din repertoriul istoriografic al ideologiei sovietice. Și asta nu e bine. Dincolo de exulții sau respingeri, dincolo de evaluări sau diagnostice pripite trebuie înțeles contextul acelei „ore astrale“ a unei națiuni care nu a avut de prea multe ori prilejul să fie, politic, împreună. Și apoi trebuie, cu calm, evaluate rezultatele. Interbelicul românesc nu a fost, în niciun caz, un loc al purităților și inocențelor, din niciun punct de vedere, dar de aici până a-i refuza incontestabila valență modernizatoare, pe toate planurile, este un pas impardonabil.

Prima chestiune fundamentală: perspectiva, cadrul și contextul evenimentelor. Abordările provinciale se concentrează, atunci când discută contextul post-Unire, doar pe teritoriul dintre Prut și Nistru, criza și ineficiența sistemului de acolo. E prea puțin. Un pas în spate ne-ar lărgi perspectiva și ne-ar indica faptul că despre ineficiența administrației centrale s-a vorbit nu doar la Chișinău, ci și în celelalte regiuni ale țării. Criza administrației era o realitate nu doar în Basarabia românească. Dezbaterile și critica nu erau regionale, ci naționale. Dar nici asta nu ar fi suficient. Doi pași înapoi ne-ar sugera că discuțiile referitoare la crizele de sistem nu erau atunci nici măcar naționale, ci... europene. Asemenea dezbateri furibunde existau peste tot în Europa interbelică, continent bulversat și material și existențial de cel mai mare război pe care l-a cunoscut vreodată omenirea până atunci, chiar în țări cu tradiții birocratice, instituții solide și experiență în a-și gestiona administrativ teritoriul mult mai consistente decât în România reîntregită. Vechiul Regat nu făcea parte din categoria lor; Basarabia, și mai puțin. Asta nu e o scuză; e un fapt. Situația dintre Prut și Nistru după Unire era una „de război“. A vorbi despre normalitate sau a evalua situația după criteriile normalității democratice ale veacului XXI este absurd și irelevant.

Exportul de revoluție bolșevică după 1918 – primul proiect geopolitic sovietic – a fost o constantă exasperantă: Chișinău, Tighina, Hotin, culminând cu Tatar-Bunar (1924), sunt câteva etape în aceste confruntări prea lesne uitate. A urmat al doilea proiect geopolitic, respectiv crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM). În 1925, Stalin mai plănuia încă să cucerească prin intervenție militară directă Basarabia, dar, cu timpul, metodologia s-a schimbat. Acesta este contextul introducerii în 1918 a „instituției jandarmeriei“, respectiv Brigada a III-a cu sediul la Chișinău (și Cetatea Albă) – ale cărei excese au fost mediatizate abundent și ostentativ de către sovietici și legatarii lor. S-a reorganizat însă și poliția locală, cu mențiunea că, dintre polițiști, 20% erau din Vechiul Regat, restul, basarabeni.

La 27 noiembrie 1918, Sfatul Țării se autodizolvă – toate atribuțiile de guvernare se transmit Bucureștiului, depășindu-se faza de până atunci, de relativă autoguvernare. Faza intermediară se derulează în intervalul 27 noiembrie 1918-aprilie 1920, când autoadministrarea în regiune se diminuează. La 29 decembrie 1919 au fost ratificate actele de Unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia. Vasile Stroescu, raportorul proiectului de lege pentru Basarabia, cu lacrimi în ochi, rostea: „Să dea Dumnezeu ca această unire să fie într-un ceas bun, cu noroc și

pentru totdeauna“. Intervalul 1920-1922 consemnează transmiterea treptată a administrației provinciale asupra autorităților centrale (Secretariate Generale și Directoratele Generale), iar în 1923 intră în vigoare Constituția României Mari.

*Modernizarea părții și a întregului.
Dificultăți inerente ale procesului de „nation-building“*

Modernizarea Basarabiei s-a făcut atunci în contextul modernizării României Mari, deși trebuie notat că Vechiul Regat, dar și Transilvania, începuseră procesul cel puțin cu 50 de ani înainte. Cum am sugerat deja, contextul nu era cel mai favorabil. România era atunci o țară ieșită din război, fără tradiții democratice sau instituționale solide, obligată să evolueze în atmosfera unei crize europene generalizate după un război care a șocat, practic, pe toți cei care au participat la el. Niciun eveniment din istoria lor nu i-a năucit și afectat pe europeni în aceeași măsură, subiectiv sau obiectiv.

În ciuda circumstanțelor nefavorabile, virtualitățile unui succes existau, și au fost recunoscute ca atare. Seaton Watson, istoricul englez și unul dintre principalii susținători ai României la Paris, declara atunci: „Două generații de pace și guvernare corectă ar putea transforma România într-un adevărat paradis“. Nu a fost să fie până la capăt. Și nu numai din cauza Bucureștiului. Sporirea teritoriului, dar și a minorităților este un fapt obiectiv. A șasea țară din Europa ca mărime și a doua în Europa Centrală, după Polonia, ca număr de populație, România sporise de la 130.177 km² în 1912, cu o populație de 7.160.682 de locuitori (în 1912) la 295.049 km², cu 15.541.424 de locuitori în 1920. Minoritățile au ajuns să fie 28%.

Chestiunea nu trebuie totuși exagerată, căci, în 1930, românii erau indiscutabil majoritari: 71,9% români; 7,9% maghiari; 4,1% germani; 4% evrei; 3,2% ucraineni, 2,3% ruși; 2% romi etc. Total: 18.057.028. O precizare, la acest punct. Problematika minorităților rămâne una extrem de delicată și controversată la nivelul interbelicului european, nu doar românesc. Grila de evaluare nu poate fi, nici aici, sau mai ales aici, una a începutului de secol XXI, deși este evident că lucrurile nu au stat de fiecare dată ideal. Totuși, nuanțele există și trebuie convocate. Un evaluator direct, în general, critic față de realitățile românești de după Primul Război Mondial, scria următoarele: „Trebuie să subliniem faptul că românii s-au străduit să-i asocieze pe alogeni la guvernare și în administrație. Prin aceasta, ei s-au arătat cu mult mai liberali și mai clarvăzători decât sârbii, care au conceput întotdeauna Iugoslavia ca pe o Serbie Mare, adjudecându-și majoritatea funcțiilor înalte din administrație și din armată. Dacă șvabii și sașii au acceptat multă vreme să colaboreze cu autoritățile române, ungurii s-au izolat mereu într-o opoziție inflexibilă“ [Henri Prost, Destinul României (1918-1954), 2006].

*Veșnicia s-a născut la sat,
dar naționalismul modern la... oraș*

Dacă e adevărat că veșnicia s-a născut la sat, la fel de adevărat este că naționalismul modern s-a născut la oraș. Și acesta este unul dintre elementele pentru care procesul de „nation-buiding“ declanșat de București nu se desfășura sub

cele mai bune auspicii – în 1930, România era preponderent rurală: 29% – urbană, 79,8% – rurală.

La toate acestea, și multe altele, se adăugau motivele subiective. Lipsa de cunoaștere a Basarabiei era notorie. Pentru mulți aceasta era un „no man’s land” – un spațiu „bolșevic”, căci termenul se mai folosea, în raport cu provincia, mai în glumă, mai în serios, chiar și în 1938 –, un teritoriu necunoscut, locuit majoritar de români, firește, dar tot necunoscut până la urmă. Nici acest lucru nu trebuie însă exagerat sau psihologizat, căci rațiunile obiective pentru această stare de fapt sunt evidente. Să ne întrebăm, astăzi, câți români de pe malul drept al Prutului știu, în anul 2018, în epoca internetului, a televiziunii, a radioului, a presei scrise și electronice, a mijloacelor de transport rapide, ce se întâmplă acolo? Câți au trecut Prutul? De câte ori?... Și atunci, poate, vom judeca mai realist carențele de informare de pe cele două maluri după Primul Război Mondial. Carențe care se adăugau, în cazul Basarabiei, la altele, mai vechi și nu mai puțin vizibile.

După cum s-a observat deja, Basarabia era atunci un teritoriu care nu a participat la câteva dintre marile momente naționale – revoluția din 1821, standardizarea limbii și latinizarea alfabetului românesc din 1840-1850, crearea statului românesc unitar din 1859, crearea clasei dinastice din România în 1866 și 1881, cucerirea independenței față de Înalta Poartă din 1878. Un ofițer român de cavalerie din 1918 nota: „Basarabienii de azi sunt fiii și nepoții moldovenilor din 1812. Doar până acolo ajunge ideea lor despre propriile origini”.

În general, în Basarabia avem de-a face – cum altfel? – cu o populație preponderent rurală: 13% – locuitori în mediul urban, 87% – în cel rural. Românii trăiau în sate: din cele 56,2% de români din Basarabia, doar 31,5% trăiau în mediul urban. Gradul de alfabetizare al provinciei era extrem de mic: 19% de alfabetizați înainte de război, cu o creștere de 38,1% în 1930! Cel mai mic procent de alfabetizați era al românilor! Preponderența alogenă a orașelor era și ea o realitate: chiar și în 1930, Chișinăul era locuit de evrei în proporție de 45%, 27% fiind ruși. Nu exista o clasă mijlocie, iar dacă exista, era alogenă. Un diplomat francez nota, după o vizită în Basarabia, în iunie 1922, că „populația orașelor era pur rusească și israelită și violent antiromânească”. Iar Ștefan Ciobanu avertiza în 1925: „Dacă cineva ar vrea să-și facă o impresie despre Basarabia după orașele sale, ar comite cea mai cumplită eroare... Marea majoritate a orașelor, creație artificială a regimului rusesc, sunt în dezacord cu viața din satele înconjurătoare”.

Actorii modernizării: apostoli, aventurieri și surghiuniți

Acestea erau, sumar redate, condițiile în care administrația românească intervine și acționează peste Prut după 1918. În aceste circumstanțe, compatibilizarea instituțională dintre cele două maluri este însă dificilă. Funcționarii trec greu Prutul, iar cei din Basarabia, urmașii vechiului regim, boicotează masiv inițiativa Bucureștiului și refuză să vorbească altă limbă decât cea rusă. În aceste condiții, trei sunt tipurile de administratori care ajung în Basarabia: apostolii, aventurierii și pedepsiții.

Apostolatul îl fac în primul rând dascălii. Școlile primare din Basarabia au crescut simțitor după Unire. Cererile către Ministerul Instrucțiunii de la București venite din toată țara pentru funcțiile de inspectori școlari, profesori, instructori peste Prut sunt din ce în ce mai numeroase. Cazurile de petiționari absolvenți sau doctori la mari universități occidentale nu sunt deloc singulare. Un absolvent de Sorbona, de pildă, în calitate de „luptător“ și „intelectual“, năzuia să predea italiana și franceza în Basarabia pentru a aduce românii rusificați și burghezia rusă mai aproape de limba și cultura română, latină ca fond. Proiectul educativ a fost de succes: sintagma „școală la români“ s-a bucurat de considerație o perioadă lungă, încă și în anii '50-'60, în ceea ce va deveni RSSM.

Aventurierii sunt categoria inevitabilă în aceste circumstanțe. Fără să știe mare lucru despre ce se petrece acolo, cu o mentalitate de conchistadori, de coloniști imperiali în Africa – sintagma s-a folosit explicit –, se duc în Basarabia și încearcă lovituri spectaculoase. Numărul lor nu este însă semnificativ și nici ponderea lor. Fenomenul dispare treptat după câțiva ani.

Pedepșiții/surghiuniții Vechiului Regim sunt categoria cea mai popularizată, cel puțin de istoriografia sovietică (apoi moldovenistă). Trimiterea funcționarului public, a soldatului sau jandarmului în Basarabia pentru incompetență sau încălcarea regulamentelor era o practică frecventă în epocă. Nu erau de fiecare dată sau obligatoriu rău intenționați, dar nu voiau sau nu știau ce să facă. Lipsa de comunicare și de înțelegere a zonei sau excesul de zel sunt cauze care trebuie să fie și ele cuantificate.

Modernizarea politică. Etapa „Basarabia... pentru basarabeni“ s-a încheiat în 1923

Se vorbește excesiv despre așa-numita politică regională pe care basarabeni ar fi desfășurat-o în România interbelică. Niciodată, se sugerează, ei nu s-au simțit în largul lor în noua componentă și, de aceea, au amendat, solidar, sistemul politic românesc. Nimic mai fals. Partidul Țărănesc basarabean, care îi includea pe Pan Halippa, D. Ciugureanu, Șt. Ciobanu, Emil Catelli etc., fuzionează în 1921 cu Partidul Țărănesc din Regat – Ion Mihalache. Cererea fusese depusă de C. Stere. Iar gruparea lui Ion Inculeț fuzionează, în 1923, cu Partidul Național-Liberal. Practic, în 1923, etapa „Basarabia pentru basarabeni“ s-a încheiat, chiar și formal. Și înainte, și după 1923, confruntările interne dintre diferite grupări basarabene au constituit un factor care a blocat unificarea și funcționarea instituțiilor. De aceea, a vorbi despre „unitatea basarabenilor“ față cu Vechiul Regat este un nonsens.

Mai mult, criticile oamenilor politici basarabeni erau politice, nu etnice, nici măcar regionale. Contestând, de pildă, dreptul guvernului liberal de a organiza încoronarea lui Ferdinand I la Alba-Iulia (15 octombrie 1922), principalele partide de opoziție, printre care și Partidul Țărănesc, inclusiv basarabeni afiliați, au refuzat să participe. La fel, poziția fruntașilor basarabeni față de adoptarea Constituției din 1923 a fost diferită: gruparea lui Ion Inculeț, care la 20 ianuarie a fuzionat cu Partidul Național-Liberal, a susținut și a votat legea fundamentală,

pe când gruparea lui Pan Halippa, care se contopise cu Partidul Țărănesc, aflat în opoziție, adoptă o atitudine negativă. Documente emblematice precum memoriile sau discursurile din 1924 lansate de basarabeni nu erau în niciun caz împotriva Unirii, ci împotriva politicianismului – criticat deseori de pe poziții de partid evidente – demolat în numele Unirii și în numele responsabilității pe care un asemenea gest sacrosanct o pune în fața omului politic român.

Viața politică a fostei provincii țariste s-a schimbat structural după Unire. Din punct de vedere al modernizării politice, primele alegeri organizate pe baza sufragiului universal au avut loc în 1919. Organizarea democratică a populației – chiar dacă nu impecabilă – era cu totul altceva decât regimul țarist de până atunci. Premisele unei modernizări politice în Basarabia pot fi consemnate în perioada interbelică. Constituția din 1923, act fundamental de respirație europeană, va rămâne în vigoare până în 1938. Din punct de vedere politic, procesul de „nation-building“ derulat atunci este primul proiect de modernizare a teritoriului dintre Prut și Nistru după normele și criteriile democrației liberale occidentale, cu toate carențele de funcționare, deseori evidente. Evidente sunt, uneori, din păcate, și azi...

Modernizarea agriculturii, a industriei și comerțului

Agricultura era elementul preponderent în Basarabia. 85% din populație locuia în mediul rural. Reforma agrară din 1921, una dintre cele mai radicale din Europa, a afectat masiv realitățile feudale țariste, iar în Basarabia s-a încheiat în 1923. „Casa Noastră“, instituția special numită să gestioneze retrocedările, a conferit țăranilor basarabeni titlurile legale de proprietate. Cu un singur amendament, îndelung și pe nedrept speculat de istoriografia sovietică. Dacă în celelalte provincii românești pământul s-a luat de la proprietarii direcți, în Basarabia s-a preluat într-o primă fază de la țărani, care îl ocupaseră în 1917-1918, dar tot pentru a fi retrocedat lor, și nu din motive de expropriere. Crizele majore din domeniul agriculturii basarabene interbelice din acest domeniu nu sunt în niciun caz românești: în 1926 s-a pierdut piața poloneză la vin și struguri (România mărește taxa la cărbune, Polonia – la importul de vin și struguri), iar criza mondială din 1929 afectează agricultura românească și, în mare măsură, Basarabia.

Bazele șubrede ale industrialismului în Basarabia țineau în principal de modul colonial în care fusese organizată această ramură – întreprinderile din Basarabia erau, de fapt, anexe ale celor de peste Nistru, așa cum vor deveni și după ocupația comunistă. Scopul lor era să prelucreze materii prime, care urmau să fie utilizate în metropolele industriale. Niciuna dintre ele nu era, practic, în mâna românilor. Industria se dezvoltă în special în relație cu agricultura: mori, tăbăcării, fabrici de săpun, de ulei, industria alcoolului. După „ocupația“ românească, progresul a fost evident și aici: dacă înainte de război existau 207 stabilimente industriale, care produceau 250.000.000 de lei, în 1932 existau deja 213 fabrici, care produceau 800.000.000 de lei.

Creditul și cooperarea constituie un domeniu care s-a dezvoltat semnificativ între cele două războaie. Dacă în preajma războiului existau 377 de tovărășii de

credit și păstrare cu un capital de 51.000.000 de lei, în 1938 erau 424, iar creditele acordate erau de 289.123.247 de lei. S-au înființat bănci: Banca Basarabiei (1920), cu sucursale peste tot; Banca Dacia, Banca Românească, Banca Uniunea Română, Banca Viticolă a României, Banca Iașilor, Banca Moldova etc. Nu se poate trece aici peste, poate, cel mai important proiect financiar derulat atunci: schimbarea rublelor în lei și unificarea monetară. Comerțul s-a dezvoltat și el: în 1938, existau peste 20.576 de firme individuale și comerciale, dar structura etnică s-a păstrat – 5.209 românești (17%), 8.136 evreiești și 5.584 de alte naționalități. Explicația nu este greu de găsit: deși imperfectă, democrația românească funcționa atunci, la fel și economia de piață. Regulile jocului erau, pe cât posibil, respectate, iar câștigătorii nu erau decizi înainte...

Modernizarea infrastructurii

Înapoiata provincie țaristă a Basarabiei avea să resimtă cel mai puternic șocul proiectului de modernizare derulat la scara României Mari în domeniul comunicațiilor și al transportului. După război, exista în Basarabia o cale ferată deplozabilă (plus ecartament diferit de cel românesc). Progresul a fost evident și cuantificabil. În 1919, drumul Galați-Chișinău se făcea în 19 ore, în 1938 se făcea în 8 ore; dacă înainte de război în Basarabia circulau 29 de locomotive, în 1920 circulau 130. Dacă pe linia Chișinău-Ungheni nu circula decât un singur tren zilnic, în 1940 circulau 5 perechi de trenuri zilnic.

Dezvoltarea materialului rulant, trenuri directe de marfă și călători sunt elemente care trebuie adăugate. De pildă, în ceea ce privește transportul urban, în Chișinău, la 1938, existau 14 km de linii aferente. Dacă în 1918 existau 150 km de șosele continue, în 1938 existau 754 km. În 1919 existau 620 de poduri cu o lungime de 4.261 m, iar până 1940 s-au mai construit 4.105 poduri cu o lungime de 17.989 m. În ceea ce privește transportul fluvial, a existat chiar un proiect care să lege Vistula de Nistru, care ar fi scurtat cu 3.000 de mile marine drumul vapoarelor și ar fi deschis piețe noi către Danemarca și Norvegia. Nu s-a concretizat. România a fost printre primele țări din lume care au folosit transportul aerian, în Basarabia construindu-se trei aeroporturi la Chișinău (1921), Cetatea Albă (1935) și Ismail (1935).

Modernizarea instituțiilor culturale

Învățământul a fost o prioritate în proiectul de modernizare a Basarabiei interbelice. În 1918, proporția celor literați era incredibil de mică: doar 10,5% bărbați români și 1,77% femei românce. Doar țigani, dintre categoriile etnice, erau mai puțin instruiți dintre locuitorii Basarabiei. Rușii, evreii, germanii, polonezii etc. înregistrau proporții de peste 50%.

Entuziasmul apostolilor s-a văzut: dacă înainte de 1918 nu exista nicio școală românească, după 1918 s-a produs o adevărată „revoluție culturală” (Alexandru Boldur). Numărul școlilor crește sensibil, astfel că, în ianuarie 1939, existau 2.718 școli, cu 7.581 de învățători și 346.747 de copii. Existau și școli de stat,

dar și particulare, într-un regim de toleranță remarcabil: din cele 97 de școli particulare care existau în 1938 în Basarabia, 75 erau evreiești, 5 germane, 4 poloneze, 1 ucraineană, 2 rusești și 10 românești. În 1940 existau în Basarabia 14 licee de băieți, 9 de fete, 24 de gimnazii și școli medii.

Logistica spațiului cultural sporește și ea. În 1919 s-a fondat Conservatorul Unirea, în 1928 – Conservatorul Național, iar în 1936 – Conservatorul Municipal. În 1926 s-a înființat Facultatea de Teologie din Chișinău, parte a Universității din Iași; în 1933 s-a înființat Facultatea de Agronomie. Mai trebuie adăugate aici Teatrul Național din Chișinău, Biblioteca Universitară Centrală, Muzeul Național de Istorie, Societatea de Bele-Arte din Chișinău, cu mai multe secții.

Biserica din Basarabia se reorganizează și ea, devenind, după o vorbă deja faimoasă, o „mitropolie de aur”: se construiesc un nou orfelinat, un sanatoriu pentru preoți, chiar o Bancă a preoților – unică în peisajul românesc. În 1925 se înființează Patriarhia Română, având în componența ei Mitropolia Basarabiei, cu două eparhii: Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe-Ismail. În 1928, Gurie Grosu a fost ridicat la rangul de mitropolit. Eficacitatea învățământului românesc interbelic și a logisticii culturale a fost elogiată, indirect, de un cărturar de talia lui Valentin Mândăcanu: „Fără interbelicul românesc, stânga Prutului ar fi fost astăzi o Transnistrie mai extinsă...”.

Modernizarea democratică versus modernizare totalitară

S-a remarcat deja, în cazul disproporției dintre școlile românești și cele minoritare, că intervenția statului român nu a fost suficient de eficace. Explicația am sugerat-o deja. Indiferent cât de solid era asumat proiectul de românizare a provinciei, instrumentele erau democratice, cu toate îngrădirile interne și externe de rigoare. De aici ineficacitate, cel puțin pe termen scurt, mai ales comparată cu regimul țarist și cel sovietic, mult mai dispuse să rezolve totul prin ucizuri, indiferent de reacția locală, indiferent de dorința populației sau orientările ei. Același lucru se poate constata și în cazul presei. O analiză statistică din perioada 1917-1927 arată că în Basarabia au apărut 58 de gazete, dintre care 24 românești, 34 rusești; dintre cele românești, 10 erau cotidiene, iar dintre cele rusești – 32. Presa română era „o presă minoritară, abia tolerată” (Onisifor Ghibu) – la un număr de 7 ziare și trei mari cotidiene scrise în limba rusă, în Basarabia apărea o singură gazetă cotidiană românească. Explicația e aceeași: intervenția statutului român nu se poate compara în niciun fel cu cea a regimului sovietic, care năzuia să schimbe, peste noapte și prin cele mai violente mijloace, profilul etnoidentitar al unei provincii întregii.

Basarabeni – „evreii” României „fasciste” interbelice

Am mai precizat deja că istoria Basarabiei interbelice stă, de prea multe ori, sub semnul ideologiei comuniste sovietice. Istoricii de această extracție de la Chișinău nu fac decât să adauge nuanțe la o teză livrată deja de Moscova. Dar

uneori nuanțele acestea sunt surprinzătoare. Iată, de pildă, cazul lui Vasile Stati. Stilul său de a scrie istoria – etnicist, psihologist, gen „epoca de aur“, în care realizările Republicii Moldova sunt descrise hagiografic – este aidoma celui al scribilor oficiali cu care regimul comunist, oriunde ar fi el, ne-a obișnuit deja. Capitolele din Istoria Moldovei a lui Vasile Stati (care plagiază, de fapt, cu mai multe pseudonime) sunt relevante pentru istoricul comunist oficial/oficios, iar titlurile unor capitole sunt semnificative: „Instaurarea noului sistem politic“, „Războiul. Ciurma fascistă învâluie Moldova“, „Apărând meleagurile strămoșești“, „Restabilirea potențialului economic și cultural“, „R. Moldova la zenit (1960-1990)“ etc.

Totuși, abordarea istoricului de la Chișinău culminează cu o teză pe care o insinuează insistent în cărțile sale: ideea că basarabienii sunt evreii României interbelice! Iată un citat semnificativ: „În realitate, regimul românesc de ocupație, prin politica sa șovină, a transformat teritoriul dintre Prut și Nistru într-un imens lagăr de concentrare, în care populația era călcată în picioare, schingiuită, împușcată, batjocorită și jecmănită“ (Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Chișinău, 2002). Dacă ne reamintim insistența cu care Chișinăul a lansat la un moment dat inițiative diplomatice pe această direcție, în vremea regimului Voronin, lucrurile devin din ce în ce mai evidente în ceea ce privește relația dintre istoriografie și politică dincolo de Prut. De aici și precauțiile pe care trebuie să le avem de fiecare dată când Basarabia interbelică ajunge subiect istoriografic.

Concluzii de etapă

Datele pe care le-am inventariat arată două lucruri: 1. singurul proiect de modernizare europeană a Basarabiei în secolul XX a fost cel românesc, derulat în perioada interbelică; 2. cuantificând condițiile obiective ale regiunii atât din punct de vedere intern, cât și internațional – extrem de nefavorabile unui proces de construcție națională pe formulă democratică – se poate conchide, în pofida unor percepții care încă mai atârnă greu, că proiectul de modernizare a fost mai degrabă un succes. În aceste condiții, a face din interbelicul românesc perioada cea mai neagră din istoria teritoriului dintre Prut și Nistru în manuale care (dez)integrează istoria, în discursul politic sau oriunde altundeva, este absurd, fals și inacceptabil. Din toate punctele de vedere.

BIBLIOGRAFIE

- Enciclopedia României, „Statul“, vol. I, 1938.
Dan Dungaciu, *Cine suntem noi. Cronici de la Est de Vest*, Editura Cartier, 2009.
Dan Dungaciu, *Basarabia e România. Dileme identitare și (geo)politice în stânga Prutului*, Editura Cartier, 2011.
Dan Dungaciu, Petrișor Peiu, *Reunirea*, Editura Litera, Chișinău, București, 2018.
Henri Proust, *Destinul României (1918-1954)*, Editura Compania, 2006.
Ion Scurtu, *Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București 1994.
Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Chișinău, 2002.